

CENGİZ HAN VE EVLATLARI
DÖNEMİNDEKİ MERKEZİLEŞTİRME
FAALİYETLERİ

CENTRALIZATION UNDER GENGHIS KHAN
AND HIS DESCENDANTS

Prof. Dr. Abdulkadir Yuvalı
Erciyes Üniversitesi

**Prof. Dr. ABDULKADİR YUVALI | Erciyes Üniversitesi |
ayuvali48[at]gmail.com | ORCID: 0000-0002-2878-5642**

Abdulkadir Yuvalı, 1971-1972 öğretim yılında Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Tarih Bölümü'nden mezun oldu. Aynı üniversitede 1974 yılında yüksek lisans, 1979 yılında doktora çalışmasını tamamladı. 1981-1982 öğretim yılında Fırat Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü'nde öğretim üyesi olarak göreve başladı. 1986-1987 yılları arasında Fransa'da, L'Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales bünyesinde Prof. Dr. A. Bennigsen ve Prof. Dr. Louis Bazin ile araştırma-incelemelerde bulundu. 1991-1992 Öğretim yılında Erciyes Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü'nde öğretim üyesi, 1995-1999 yılları arasında Atatürk Araştırma Merkezi'nde Bilim ve Yürütme Kurulu Üyesi, 1999-2004 yılları arasında Uluslararası Hoca Ahmet Yesevi Türk-Kazak Üniversitesi'nde Rektör Vekili (Eş Rektör) olarak görev yaptı. 2003 yılı Türk Dünyası Hizmet Ödülü (TÜRKSAY) dahil olmak üzere 7'si yurt dışı, 5'i ve yurt içi, 12 üstün hizmet-başarı ödülü bulunmaktadır. 17'si doktora olmak üzere 68 lisansüstü tez danışmanlığı, 8'i müstakil 18 kitabı, 25 kitap editörlüğü, yurt-içi ve yurt dışında 80 makale ve 70 civarında bilimsel tebliği bulunmaktadır. 2017 yılında İlhanlı Tarihi, 2021 yılında da Cengiz Han (XIII. Yüzyılın Dâhi İnsanının Başarılarının Arka Planı) adlı eserleri bulunmaktadır.

**Prof. Dr. ABDULKADİR YUVALI | Erciyes University |
ayuvali48[at]gmail.com | ORCID: 0000-0002-2878-5642**

Abdulkadir Yuvalı graduated from Ankara University, Faculty of Languages and History-Geography, Department of History in 1971-1972 academic year. He completed MA in 1974 and PhD in 1979 at the same university. He started to work as a faculty member in the Department of History of the Faculty of Arts and Science of Fırat University in the academic year of 1981-1982. He made academic research with Prof. Dr. A. Bennigsen and Prof. Dr. Louis Bazin at L'Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales in France between the years of 1986-1987. He became an associate professor at Erciyes University, Faculty of Arts and Sciences, Department of History in the academic year of 1991-1992. He served as a Science and Executive Board Member at the Atatürk Research Center - Atatürk High Institution of Culture, Language and History between 1995-1999. In addition, he served as the Deputy Rector (Co-Rector) at the International Hoca Ahmet Yesevi Turkish-Kazakh University between the years of 1999-2004. He has the Turkish World Service Award (TÜRKSAY) in 2003 and 12 Superior Service Achievement Award, 7 of which are international and 5 nationals. He has conducted a total of 68 postgraduate thesis advisory services, 17 of which are PhD. He has 18 books and 25 book editorship, 80 articles and 70 scientific papers (in Turkey and abroad). He published his works named Ilkhanid History in 2017 and Genghis Khan (Background of the Success of the Genuis Man of the 13th Century) in 2021.

CENGİZ HAN VE EVLATLARI DÖNEMİNDEKİ MERKEZİLEŞTİRME FAALİYETLERİ

Öz

Cengiz Han, yaşadığı yüzyılın dâhi insanı ve insanlık tarihinin bilinen en büyük siyasi kuruluşunun banisidir. Cengiz Han'ın kurucusu olduğu bu büyük imparatorluğun kuruluşunun temeli Türk devlet geleneği merkezli olmasından dolayı da Moğol-Türk İmparatorluğu adı kullanılmaktadır. Cengiz Han İmparatorluğu, kurulmuş olduğu coğrafyada yüzyıllardan beri uygulanmakta olan atlı-göçer evli hayat tarzı temelindedir. Ancak zamanla yerleşik siyasi teşekküller olarak tarihteki yerlerini almışlardır. Zira bu yüzden bu dönem ve süreç, Moğol-Türk İmparatorluğu'nun merkezileşme dönemi olarak tanımlanmaktadır.

Cengiz Han'ın çocukluk dönemi sıkıntılarla, gençlik yılları da akıl almaz mücadelelerle geçmiştir. Çünkü Timuçin'in, hükümdar çocukları misali bir şehzadelik, veliahtlık dönemi olmamıştır. Cengiz Han'ın mücadelesi kendi kabilesi takiben yöredeki kabile, boy, budun ve kavimlerle olmuştur. Daha sonraki süreçte Merkezi Asya'daki atlı-göçer evli halkların tehdit, tehlike ve hatta ganimet kaynağı konumundaki Çin imparatorluğuna ve takiben batıya doğru seferlerini hayata geçirmiştir. Cengiz Han, daha sağlığında oğulları arasında "Ulus Verme" yöntemiyle ülkesini paylaşmıştır.

Cengiz Han'ın merkezileştirme uygulaması, oğlu Ögedey Kağan ve torunu Mengü Kağan dönemlerinde daha da sistemli hale gelmiştir. Söz konusu uygulamaları takip eden yıllarda batıda Cuci oğullarıyla Tuluy oğulları başka bir deyişle Altın Orda-İlhanlı arasındaki mücadeleye de çalışmada yer verilmiştir. Zira batı dünyasında anılan yüzyılda siyasi manada İlhanlı, Bizans ve Papalık iş birliğine karşı Altın Orda, Türkiye Selçukluları ve Mısır Memluk Devletleri arasında Ön Asya'da siyasi manada bir bloklaşmanın söz konusu olduğu görülmektedir.

Anahtar Sözcükler

Cengiz Han, Moğol İmparatorluğu, Cengiz Han'ın Oğulları, Merkezileştirme Faaliyetleri

CENTRALIZATION UNDER GENGHIS KHAN AND HIS DESCENDANTS

Abstract

Genghis Khan is the genius of the century he lived in and the founder of the greatest known political establishment in human history. In addition, the name Mongolian-Turkish Empire has been used since the beginning of this great empire founded by Genghis Khan, which was based on the Turkish state tradition. Horse-riding (equestrian) nomadic lifestyle that has been practiced for centuries in this geography has been the cultural and political basis of this empire. However, over time, they took their place in history as established political organizations. Therefore, this period is defined as the centralization period of the Mongolian-Turkish Empire.

Genghis Khan's childhood passed with troubles and his youth with unimaginable struggles. It is because Timuçin did not experience a life preparing him to the throne, like the children of rulers. Genghis Khan's struggle was with his own tribe and boy, budun and other tribes in the region. In the following period, he organized an expedition on the Chinese Empire, which was a source of threat, danger and even booty for the horse-riding-nomadic peoples in Central Asia, and subsequently, he launched a western expedition. Genghis Khan, while still alive, shared his country among his sons by the method of Ulus Verme.

Genghis Khan's practice of centralization became more systematic during the periods of his son Ögedey Khan and his grandson Mengü Khan. The struggles between the sons of Cuci and the sons of Tuluy in the West, namely the Golden Horde-Ilhanli, following are themes touched upon in this study. Because the Ilkhanate, Byzantine and Papacy were forming a bloc politically in the Western world and a similar bloc formation occurred between the Golden Horde, Seljuks of Turkey and Mamluks in Egypt in the same period.

Keywords

Genghis Khan, The Mongol Empire, Genghis Khan's Sons, Centralization Activities

GİRİŞ

Cengiz Han, yaşadığı yüzyılın dâhisi ve insanlık tarihinin en büyük imparatorluğunun kurucusudur. Cengiz Han, kurucusu olduğu büyük imparatorluğun askeri ve sosyal yapısını yaşadığı yüzyılın şartlarıyla uyumlu olarak Türk devlet geleneğini hayata geçirmiştir. Araştırma konumuzla ilgilenen yerli-yabancı bilim insanları bu siyasi kuruluşu Moğol, Türk-Moğol veya Moğol-Türk adıyla tanımlamaktadırlar. Bu çalışmada da Cengiz Han'ın kurduğu devlet Moğol-Türk İmparatorluğu olarak tanımlanmıştır.

Cengiz Han, XIII. yüzyılın başlarında Asya'nın doğusundan çıkarak bütün Asya ve Doğu Avrupa'yı sınırlarına dâhil etmiş olan Moğol hareketini kısa zamanda imparatorluk düzeyine taşımıştır. Atlı-göçer evli bir zeminde kurulan Moğol-Türk İmparatorluğu'nda yerleşik hayata geçişin ilk örneği Cengiz Han'ın hayatta iken ülke yönetimini oğulları arasında paylaşması sonucunda merkezileştirme konusunda ilk adımını atmıştır.

Moğol-Türk İmparatorluğu'nun yerleşik hayata geçişine bağlı olarak erken bir zamanda siyasi, etnik, ekonomik ve kültür hayatında meydana gelen değişmelerin de etkisiyle kardeş ülkeler arasındaki ilişkiler bozulmuş hatta savaş durumu söz konusu olmuştur.

MERKEZİLEŞTİRME FAALİYETLERİ

Cengiz Han'ın çocukluk dönemi sıkıntılarla, gençlik yılları da akıl almaz mücadelelerle geçmiştir. Zira Timuçin, han veya hakan çocuğu olmadığı için hükümdar çocukları misali bir şehzadelik, veliahtlık döneminden Cengiz Han için söz edilememektedir. Cengiz Han'ın mücadelesinin ilk

dönemini başta kendi kabilesi olmak üzere yöredeki kabile, boy, budun ve kavimlerle yapmış olduğu mücadele oluşturmaktadır. Bundan sonraki dönemde Merkezi Asya'daki atlı-göçer evli halkların tehdit, tehlike ve hatta ganimet kaynağı konumundaki Çin ve takiben batı seferleri birbirini takip etmiştir.

Cengiz Han hâkim olduğu büyük coğrafyayı Moğol veraset geleneği uyarınca oğulları arasında *ulus verme* yöntemi uyarınca taksim etmiştir. Söz konusu taksimat incelendiğinde Cengiz Han ve ailesi de tıpkı Moğol halkı gibi göçer-evli hayat tarzından yana olmuşlardır. Başka bir ifadeyle zaman ve mekân farklılığına rağmen Moğol halkının nazarında göçer-evli hayat tarzının cazibesini kaybetmemiş olduğu söylenebilir. Zira Moğollar, yerleşik hayata geçmek yerine yerleşik halkları yönetimleri altına almayı ve yönetmeyi tercih etmişlerdir. Cengiz Han, muhtemel böyle bir düşünceyle gerek ülkesi ve gerekse yeni zapt edilen yerleşim merkezlerinde ikili bir yönetimi hayata geçirmiştir. Söz konusu uygulamaya göre, hemen her yerleşim merkezi için Moğol asıllı bir askeri vali yani Şahne ile doğrudan Karakurum'a karşı sorumlu Daruğacı adı verilen sivil valiler görevlendirilmiştir. Söz konusu Daruğacılar, genellikle zapt edilen şehirlerin üst düzey yöneticileri idi. Zira Moğol şehzadeleri yerleşik halkın malî işleri yanında yörenin özelliğine göre idarî işlerine bile karışmayabiliyorlardı. Şehzadelerin hâkimiyetleri sadece kendilerine incu (tımâr) olarak tahsis edilmiş yani kendi uluslarının yaşadığı yurtlar için geçerliydi. Çünkü yerleşik halkların yaşadıkları yerlerde sadece toplanan vergilerden hisselerine düşen payı alırlardı. Ancak Moğol şehzadeleri bu haklarından asla vazgeçmemişler hatta dâhili savaşlar sırasında hanedan üyeleri arasındaki anlaşmazlıklarda söz konusu gelirler önemli faktör olmuştur.¹

Türkistan tarihinde örneklerine sık sık rastladığımız yerleşik-göçer evli mücadelesine Cengiz Han zamanında geçici de olsa da bir çözüm getirilmiş olduğu söylenebilir. Ancak bu sistemin kurulmasında Moğolların hizmetindeki Türkler (ağırlıklı olarak Uygurlar), Harezmi ve Çinli

---

¹ Paul Pelliot, "Les Mongols et la Papauté", *Revue de L'Orient Chretien*, 24 (1924), s.316-325.

memurların büyük rolleri olduğu şüphesizdir. Nitekim Horasan ve Mazenderan gibi gelir düzeyi yüksek olan yerleşim merkezleri, Cengiz Han'ın ulus verme uygulamasının dışında tutulmuştur. Bu bölgeler Cengiz oğullarının müşterek malı sayılmış ve Karakurum'un atamış olduğu sivil genel valilerce yönetilmiştir.² Bu yerleşim merkezlerinde, genel valilerin yanlarında hanedanın üç kolunun haklarının takibiyle görevli birer temsilcileri bulunurdu.³

BİR MOĞOL-TÜRK İMPARATORLUĞU

Moğol-Türk İmparatorluğu'nda *ulus verme* yöntemi uygulaması, zaman içinde hanedanın üyeleri konumundaki Altın Orda, İlhanlı, Çağatay hatta Pekin merkezli kurulmuş olan kardeş siyasi teşekküller arasında ciddi manada bir nüfus hareketliliğine yol açmıştır. Bu konuyla ilgili olarak çağdaş kaynaklardan el-Ömerî'nin Altın Orda'nın kuruluşuyla ilgili olarak vermiş olduğu bilgiler de bu durumu doğrulamaktadır: *Altın Orda devletinin kurulduğu yerler eskiden Kıpçak Türklerinin yurdu idi. Burası Moğollar tarafından işgal edilince, Kıpçak Türkleri onlara tabii oldular. Sonra Moğollar (Tatarlar), Kıpçak Türkleri ile karıştılar ve akraba oldular. Toprak onların tabiat ve soylarına galip geldi ve Moğollar (Tatarlar) tamamen Kıpçaklaştılar, Onlardan kız aldılar-kız verdiler ve onların yurtlarında kaldılar.*⁴

Bu değişme hadisesinde hiç şüphesiz İslamiyet'in de büyük rolü olmuştur. Zira Berke Han döneminde İslamiyet, devletin resmi dini olmuştur.⁵ Söz konusu göç olayı, öncelikli olarak atlı-göçer evli halklar arasında iken, Cengiz Han'ın batı seferiyle birlikte yerleşik hayata geçmiş olan insanlar da doğu-batı yönündeki göç hadisesinin öznesi konumunda olmuşlardır. XIII. Yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren başlamış olan söz konusu göçler Ön

² V.V. Barthold, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, haz., Hakkı Dursun Yıldız, İstanbul: Kervan Yayınları, 1981, s.572.

³ Alâeddin Atamelik Cüveynî, *Târîh-i Cihângüşâ C. II*, çev., M. Öztürk, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1988, s.231.

⁴ W. De Tiesenhause, *Altın Orda Devleti Tarihine Ait Metinler*, çev., İsmail Hakkı İzmirli, İstanbul: Maarif Matbaası, 1941, s.373.

⁵ Jean Richard, "La Conversion de Berke et Debuts de L'İslamisation de la Horde d' Or", *La Revue des Etudes Islamiques*, "Berke Han'ın İslam'a Girişi ve Altın Orda Hanlığında İslamiyet'in Yayılışı", çev., Abdulkadir Yuvalı, *Türk Kültürü Dergisi*, 306 (1989), s. 634-642.

Asya'daki siyasi, kültürel ve ekonomik hayatı âdeta alt-üst etmiştir. Ancak bu değişim hadisesi, Türk-İslam medeniyetinin lehinde sonuçlanmıştır. Batılıların *Moğol Barışı* diye adlandırmış oldukları dönem aynı yüzyılın ortalarında başlamış ve XIV. yüzyıl boyunca devam etmiştir. Böylece aynı yüzyılda Türkistan'daki ilim merkezi konumundaki şehirlerin simetriği Ön Asya ve Anadolu coğrafyasında görülmektedir. Buna dair bir örnek verecek olursak Anadolu'da Selçuklular dönemindeki Konya, Sivas, Kayseri vb. şehirler ile Osmanlı dönemindeki (XVI. yüzyılda) İstanbul, Bursa, Edirne bu gelişme çizgisi üzerindeki şehirlerdir. Zira şehirlerin Kültürel, ekonomik ve sosyal manadaki gelişmeleri siyasi otoritelerle paralellik göstermiş oldukları görülmektedir.

XIII. Yüzyılın dâhi insanı Cengiz Han'ın, Moğol halkı temelinde kurmuş olduğu devlet, M.Ö. devirlerden başlamak üzere tarih sahnesine çıkmış olan Türk devletlerinin ortak paydası konumundaki *Türk devlet geleneği* ile izah edilebilir. Cengiz Han bu geleneği, yüzyılın şartlarında yeniden hayata geçirmiş yani söz konusu devlet geleneğini yaşadığı çağın ihtiyacına cevap verecek şekilde geliştirmiş ve haliyle değiştirmiştir. Bu değişim hadisesi, çağdaşlaşma olarak tanımlanmaktadır. Buradan hareketle Cengiz Han, Türk dünyası çağdaşlaşma hareketinin XIII. yüzyıldaki banisi olarak gösterilmektedir. Bu yüzden Cengiz Han'ın kurucusu olduğu Moğol-Türk İmparatorluğu, tarihî Türk devletler zincirinin güçlü bir halkasıdır. Zira insanlık tarihinde nerede ve ne zaman kurulmuş olursa olsun bir devletin Türk devleti olarak tanımlanması *Türk devlet geleneğiyle* doğrudan ilgili olduğu bilinmektedir. Böyle bir adlandırmanın bariz örneği olarak Mısır ve Suriye coğrafyasında kurulmuş olan Memluk Türk Devleti gösterilebilir.

MÜCADELE VE ÇEKİŞMELER

Cengiz Han döneminde Moğol-Türk İmparatorluğu'ndaki merkezileşme uygulaması oğlu Ögedey ve torunu Mengü Kağan dönemlerinde hayata geçirilmiştir. Söz konusu merkezileştirmelere bağlı olarak batıda Cuci oğullarıyla Tuluy oğulları başka bir deyişle Altın Orda ile İlhanlılar arasında ciddi manada mücadeleler söz konusu olmuştur. Ayrıca söz

konusu kardeş ülkeler arasındaki mücadelenin anılan yüzyılda âdeta siyasi bir bloklaşmaya dönüşmüş olduğu görülmektedir. Adı geçen siyasi bloklaşmada İlhanlı Devleti'nin safında Bizans ve Papalık, Altın Orda'nın safında Türkiye Selçukluları ve Mısır Memluk Devletleri bulunuyordu.⁶

Cengiz Han'ın ülkesini yönetim bakımından oğullarına *ulus verme* yöntemiyle görevlendirmesinden yaklaşık olarak altı ay önce büyük oğlu Cuci vefat ettiği için Cuci'nin yetkileri Cengiz Han'ın Sayın Han unvanı vermiş olduğu torunu Batu'ya bırakılmıştı. Cengiz Han, böyle bir görevlendirme yaparken merkezi yapıya herhangi bir ziyan gelmemesi düşüncesiyle birtakım önlemler almıştı. Nitekim Karakurum merkezli yani kurultay kararıyla doğu ve batı yönünde yapılması kararlaştırılan seferlere hanedan üyeleri yanında Moğol tabiileri konumundaki diğer siyasi kuruluşlar da katılacaklardı. Bu gibi durumlarda, ganimetten öncelikli olarak Karakurum, sefere katılan oğullar ve bağlı siyasal kuruluşlar pay alıyorlardı.

Cengiz Han, ülke yönetiminde oğullarını görevlendirirken Çin'in yönetimine de ünlü generali Mukali Noyan'ı genel vali olarak göndermiştir. Aynı yetkilerle Curmağun Noyan'ı da batıda görevlendirme kararını vermişse de ömrü vefa etmediği için yerine geçen oğlu Ögedey Kağan, bunu bir vasiyet olarak düşünmüş ve Curmağun Noyan'ı da Mukali misali genel vali konumunda batıya göndermiştir. Böylece Cengiz Han'ın, ülkesinin yönetiminde; oğulları askeri ve sivil yönetim konusunda yetkilendirmiş olduğu genel valiler uygulaması Mengü Kağan dönemine kadar devam etmiştir. Zira Mengü Kağan, ülke yönetiminde ciddi manada bir merkezileştirme politikasını hayata geçirmiştir.

Cengiz Han'ın büyük oğlu Cuci'ye bırakmış olduğu yerlerden ayrı olarak ülkenin batısında zapt edilmiş veya edilecek olan topraklar üzerinde bir tür tasarruf hakkı vermişti. Söz konusu tasarruf hakkı, Mengü Kağan dönemine kadar büyük ölçüde devam etmişti. Mengü Kağan, kurultay

⁶ Daha geniş bilgi için bkz. Abdulkadir Yuvalı, "XIII. Yüzyılda Ön Asya'daki Siyasi Bloklaşma", *Türk Kültürü Dergisi*, 262 (1985), s.123-127.

kararıyla kardeşlerinden Hülegü'yü batıya diğer kardeşi Kubilay'ı da Çin dâhil doğudaki sorunların çözümü için görevlendirmiştir.

Şehzadeler alınmış olan Kurultay kararı uyarınca kendilerine verilmiş olan görevleri sonuçlandırdıktan sonra Karakurum'a döneceklerdi. Ancak gelişen ve yaşanan bazı hadiselerle ilgili olarak şehzadelerin geri dönmeleri şöyle dursun batıda ve doğuda Karakurum'a bağlı iki yeni Moğol devletinin kurucusu olmuşlardır. Hülegü, kendisine verilen görevleri sonuçlandırınca kadar ilgili kurultay kararlarına uymuştu. Ancak Hülegü, Karakurum'daki gelişme ve değişimlere bağlı olarak Tebriz merkezli İlhanlı Devleti'ni kurmasından sonra gelişen bazı hadiseler, Cuci oğullarıyla Tuluy oğullarını karşı karşıya getirmiştir. Ögedey Kağan döneminde, Ön Asya'ya gönderilmiş olan Curmağun Noyan ile Batu Han arasında bir sorun yaşanmamıştı. Ancak Güyük Kağan'ın tahta geçmesiyle birlikte Batu Han ile Güyük Kağan arasında önceki hadiselerle ilgili olarak ciddi manada gerginlik yaşanmıştır. Güyük Kağan'ın Batı'daki Moğol topraklarının genel valisi Curmağun'un yerine Elcigidey Noyan'ı geniş yetkilerle vali olarak göndermesinden sonraki süreçte batıdaki topraklar üzerindeki yetki konusu gündeme gelmiştir.

Cengiz Han, ülkesini oğulları arasında taksim etmiş olmasına rağmen oğulları arasında birliğin devamı düşüncesiyle bazı önlemler almıştır. Buna göre, Karakurum'da kurultay kararınca doğu ve batı yönünde yapılacak seferlere hanedanın diğer üyeleri de fiilen katılacaklardı. Zira bu seferlerden elde edilecek olan gelirin yüzde kırkının Karakurum'a ve katılan hanedan üyeleri arasında taksim edilmesiyle ilgili bu uygulama Hülegü ve Kubilay dönemine kadar düzenli olarak uygulanmıştır. Ayrıca Pekin, Horasan ve Tebriz gibi vergi geliri yüksek olan bazı yerleşim merkezlerine Kurultay kararıyla sivil genel valiler atanmıştır. Söz konusu genel valilerin yönetimindeki yörelerin gelirinin yüzde kırkı Karakurum'a geri kalanı da oğul veya torunlar arasında taksim edilmiştir. Bu yüzden söz konusu genel valilerin yanında Cengiz Han'ın oğul veya torunlarının mali işlerinden sorumlu temsilcileri bulunmuştur.

Altın Orda ve İlhanlılar arasındaki anlaşmazlığın sebepleri arasında elde edilecek olan gelirin taksimi meselesi bulunmaktadır. Zira Cengiz Han, ülkesini oğulları arasında pay ettiği sırada “oğul ve torunlarından her kim batıda bir toprağı ele geçirirse, buradan elde edeceği gelirin 1/3’ünü Karakurum’a, 1/3’ünü Cuci (Batu) ailesine, geri kalan da kendisine ait olacağına dair bir buyruk vermişti.⁷ Cengiz Han’ın sağlığında ve ölümünden sonraki süreçte oğul ve torunlarından hemen hiç birisi bu yasağı delmemiştir. Ancak Hülegü’nün kurultay kararı uyarınca verilmiş olan görevleri tamamladıktan sonra Karakurum’a dönmesi gerekiyordu. Oysaki Hülegü, İran ve Azerbaycan merkezli olarak zapt etmiş olduğu topraklar üzerinde Tebriz merkezli bir devlet kurmuştur. Hülegü, daha da ileri gitmiş ve Anadolu’da kontrolü sağladıktan sonra Batu ailesinin söz konusu yerler üzerindeki tasarruf haklarını tanımamıştır. Bu yüzden bu yöreden elde etmiş olduğu gelirlerden Altın Orda’nın payını göndermemiştir. Söz konusu anlaşmazlık konusu, Ögedey Kağan’ın ölümünden sonra Büyük Kağanlık tahtına oturmuş olan Güyük ile Batu’yu savaş noktasına getirmiş ise de Güyük Kağan’ın beklenmedik ölümü böyle bir savaşı ortadan kaldırmıştır.⁸

Mengü Kağan döneminde Batu Han, Azerbaycan ve Anadolu üzerindeki tasarruf haklarını kullanmış yani adı geçen yerlerdeki vergiler Batu Han’ın görevlendirmiş olduğu *Bitikçiler* tarafından tahsil edilmişti. Mevcut kayıtlara göre Batu Han döneminde taraflar arasında bu konuda herhangi bir itilafın söz konusu olmadığı çağdaş kaynaklarca da doğrulanmaktadır.⁹ Batu Han’ın ölümünden sonra yerine geçen oğlu Sartak’ın aynı yıl içinde (1256) ölmesinden sonra tahta küçük kardeşi Ulakçı geçmiştir. Ulakçı’nın da aynı yıl içinde ölmesi üzerine Sayın Han evlatları arasında tahta geçecek yetişkin kimse kalmadığı için ülkede geçici de olsa bir iktidar boşluğu meydana gelmiştir. Bu sırada Batu Han’ın oğlu Toğan’ın eşi Burakşin Hatun, oğlu Tüdan Mengü’yü tahta çıkartmak için Hülegü Han’dan yardım alma düşüncesiyle göndermiş

⁷ Tiesenhausen, *Altın Ordu Devleti Tarihine Ait Metinler*, s.151.

⁸ Rene Grousset, *L’Empire des Steppes – Atilla, Genghis-Khan, Tamerlan*, Paris: Payot, 1941, s.419.

⁹ Tiesenhausen, *Altın Ordu Devleti Tarihine Ait Metinler*, s.111.

olduğu mektubunda *oklukta ok kalmadığı gibi, yay ile kiriş de kalmadı* ifadesini kullanmıştır.¹⁰ Ayrıca Burakşın Hatun, Altın Orda'daki iktidar boşluğunu ifade düşüncesiyle Hülegü Han'a *kılıcsız kın ve yakasız gömlek* göndermiştir.¹¹ Bu durum Batu Han'ın üvey kardeşi (anneleri ayrı) Berke Han'ın (1256-1266), Altın Orda tahtına geçmesiyle son bulmuştur. Ancak İlhanlı hükümdarı Hülegü, yaşanmış olan hadiselerden yararlanıp Azerbaycan ve Anadolu toprakları üzerindeki Altın Orda'nın haklarını gasp etmiştir. Bu durum Cengiz Han'ın Batı'daki iki torununun başında bulunduğu Altın Orda ile İlhanlıları karşı karşıya getirmiştir.

Altın Orda ve İlhanlıların Azerbaycan ve Anadolu konusunda başlatmış oldukları bu çekişme sürecinde; Hülegü'nün Tebriz'de bulunan Altın Orda tacirlerinin mallarının yağma ve kendilerini öldürtmesi karşısında Berke Han'da kendi ülkesindeki İlhanlı tacirlerine aynıyla mukabele etmiştir.¹² Berke Han'ın bu tür olumsuzlukların çözümü için Hülegü'ye göndermiş olduğu elçilerini Hülegü iyi karşılamak şöyle dursun onları Tela Kalesi'ne hapsedirmiş ve daha sonra da öldürtmüş olması¹³ iki devlet arasında savaşı kaçınılmaz hale getirmiştir.

SONUÇ

Cengiz Han'ın kendisinden sonra ülkesinin siyasi manada parçalara bölünmemesi yani oğul ve torunlarının birlik ve bütünlüğü korumaları yönünde almış olduğu önlemlerin zamanla özelliğini kaybetmiş olduğu görülmektedir. Batıda Altın Orda-İlhanlı ve takiben Kubilay-Arık Buğa arasındaki siyasi manadaki mücadeleler doğuda ve batıda yerleşik hayatın hâkim olduğu siyasi teşekküllerin doğmasıyla sonuçlanacaktır.

---

¹⁰ Tiesenhausen, *Altın Ordu Devleti Tarihine Ait Metinler*, s.244.

¹¹ Mustafa Kafalı, "Cuci Ulusu ve Ak Orda (Altın Orda), Gök Orda Hanlıkları", *İstanbul Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 24, (1970), s.54.

¹² M. Kafalı, "Cuci Ulusu ve Ak Orda (Altın Orda), Gök Orda Hanlıkları", s.57.

¹³ Tiesenhausen, *Altın Ordu Devleti Tarihine Ait Metinler*, s.322; Tiesenhausen, *Altın Ordu Devleti Tarihine Ait Metinler*, s. 153.

Cengiz Han'ın göçer evli hayat tarzı temelinde kurucusu olduğu dünya tarihinin en büyük siyasi kuruluşu olarak kabul edilen Moğol-Türk İmparatorluğu'nun ardılları yerleşik kültürün temsilcileri olarak tarihteki yerlerini almışlardır. Altın Orda (1227-1502), İlhanlı (1256-1336), Çağatay Hanlığı (1227-1369) ve Kubilay Han'ın Pekin merkezli kurucusu olduğu devleti (1280-1368) yılları arasında hüküm sürmüşlerdir.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Alâeddin Atamelik Cüveynî. *Târîh-i Cihângüşâ C. II.* çev., M. Öztürk, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1988.
- Barthold, V.V. *Moğol İstilasına Kadar Türkistan.* haz., Hakkı Dursun Yıldız. İstanbul: Kervan Yayınları, 1981.
- Grousset, Rene. *L'Empire des Steppes – Atilla, Genghis-Khan, Tamerlan.* Paris: Payot. 1941.
- Kafalı, Mustafa. “Cuci Ulusu ve Ak Orda (Altın Orda), Gök Orda Hanlıkları”. *İstanbul Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi.* 24 (1970): 59-68.
- Pelliot, Paul. “Les Mongols et la Papeauté”. *Revue de L'Orient Chretien.* 24 (1924): 316-325.
- Richard, Jean. “La Conversion de Berke et Debuts de L'İslamisation de la Horde d'Or”. *La Revue des Etudes İslamiques.* “Berke Han'ın İslam'a Girişi ve Altın Orda Hanlığında İslamiyet'in Yayılışı”. çev., Abdulkadir Yuvalı. *Türk Kültürü Dergisi.* 306 (1989): 634-642.
- Tiesenhhausen, W. De. *Altın Orda Devleti Tarihine Ait Metinler.* çev., İsmail Hakkı İzmirli. İstanbul: Maarif Matbaası, 1941.
- Yuvalı, Abdulkadir. “XIII. Yüzyılda Ön Asya'daki Siyasi Bloklaşma”. *Türk Kültürü Dergisi.* 262 (1985): 123-127.